

LIBRIS | We know books

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide
à la publication de l'Institut français
Această lucrare a beneficiat de susținerea Programelor de sprijin
pentru publicare ale Institutului francez

Colecția:
P A S A J E

Coordonator:
VIRGIL PAȘCA

RÉMI BRAGUE

La Sagesse du monde. Histoire de l'expérience humaine de l'Univers

© Librairie Arthème Fayard, 1999
© TACT, 2012, pentru versiunea în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BRAGUE, RÉMI

Înțelepciunea lumii. Istoria experienței umane a universului / Rémi Brague;
trad.: Cornelia Dumitru; postf.: Virgil Ciomoș; Cluj-Napoca: TACT, 2012

ISBN: 978-606-92978-8-9

I. Dumitru, Cornelia (trad.)
II. Ciomoș, Virgil (postf.)

1

RÉMI BRAGUE

Înțelepciunea lumii

Istoria experienței umane
a universului

Ediție nouă, revizuită de autor

Traducere:
Cornelia Dumitru

Postfață:
Virgil Ciomoș

- Robinet, Jean-Baptiste 312
 Rorty, Richard 323
 Rousseau, Jean-Jacques 97, 185, 295, 301
 Rubiner, Ludwig 335, 336
 Rupert de Deutz 211
- Saadia Gaon 134, 155, 241, 252, 256, 267, 273, 283
 Sade, Donatien Alphonse Frédéric de 308, 310, 311, 312, 313
 Sallustius 155, 201, 333
 Sartre, Jean-Paul 166
 Savonarola 132
 Schaefer, Hans Heinrich 96, 125
 Scheiner, Christoph 282
 Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph 251, 259, 260, 344, 350, 351
 Schiller, Friedrich von 181, 305, 306
 Schmid, Hans Heinrich 28, 29
 Schopenhauer, Arthur 298, 302, 315, 324
 Seneca 49, 123, 152, 155, 165, 174, 189, 190-192, 195-197, 200-204, 209
 Seth Alogenui 104
 Shakespeare, William 163, 170, 236
 Shelley, Percy Bysshe 333
 Sidgwick, Henry 300
 Simeon Noul Teolog 245, 246
 Simplicius 41, 177, 178, 179, 180, 194, 272, 299
 Smith, Adam 284, 285, 289, 302
 Socrate 37, 48, 49, 50-52, 114, 118, 121, 122, 199, 200
 Speusippos 166
 Spinoza, Baruh 112, 169, 176, 297, 302, 323
 Stethatos, Nicetas 206, 250, 251
 Suhrawardi, Yahyā 270
 Swedenborg, Emmanuel 339
- Tābit Ibn Qurra 158
 Taine, Hippolyte 306
- Tales 122
 Tatian 237
 Teodor de Mopsuestia 271
 Teofil al Antiohiei 139, 171, 253, 254
 Teofrast 36, 166
 Tertulian 34, 95, 97, 103, 236, 242, 244
 Themistius 41, 49, 167, 198, 256
 Thrasymachos 173
 Toma din Aquino, sfânt 137, 138, 166, 169, 241, 255, 263, 264, 265, 270, 273
 Tucidide 170
- Valentin 97
 Varro 281
 Vasile cel Mare 154, 171
 Vergilius 195
 Vico, Giambattista 281, 333, 334
 Voegelin, Eric 19, 20, 27
 Volney 260
 Voltaire 315, 324
- Weber, Max 294
 Wittgenstein, Ludwig 300, 301, 325, 331
 Wodehouse, Pelham Grenville 293
 Wolff, Christian 11, 337
- Xenarh 271
 Xenofon 37-39, 49, 112, 118, 123, 138, 229
- Zaharia Medicul 245
 Zenon din Cition 118, 162
 Zenon din Eleca 118, 162
 Zoroastru 47, 96
 Zuckmayer, Carl 309

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
Introducere	9
Cosmografie și cosmogonie 11 / Cosmologia 13	
PRIMA PARTE: SCENA	
CAPITOLUL I	
Preistoria: o înțelepciune precosmică	19
Un cuvânt absent 22 / O ordine cosmică? 27	
CAPITOLUL II	
Nașterea grecească a cosmosului	31
Traectoria de ansamblu 31 / Numele propriu 33 / Decizia lui Heraclit 35 / Socraticii: de la lume la cer 37 / Lumea ca alegere 40	
PARTEA A II-A: PATRU MODELE	
CAPITOLUL III	
Revoluția socratică, restaurația platoniciană	47
Revoluția socratică 48 / Întoarcerea visului: Timaios 51	
CAPITOLUL IV	
Cealaltă Grecie: atomiștii	57
Democrit 58 / Epicurismul 59 / Lucrețiu 65	
CAPITOLUL V	
În afara Greciei: scripturile	68
Vechiul Testament 69 / Noul Testament 79 / Coranul 85	

CAPITOLUL VI

Celălalt pentru ceilalți: gnoza..... 93
 Ultimul model 93 / Anticosmism 95 / O lume devalorizată 97 /
 Spaima cosmică 99 / Sufletul în lume 102

PARTEA A III-A: MODELUL MEDIEVAL

CAPITOLUL VII

Modele marginale 111
 Lipsa de pertință 111 / Un socratism abrahamic 119 / Cele
 două modele învinse și revenirile lor 123

CAPITOLUL VIII

Viziunea standard asupra lumii..... 128
 Un teren comun 129 / O lume etajată 133 / Omul 137 /
 Prefigurarea fizică a antropologiei 141 / Cosmologie și demnitate
 umană 155

CAPITOLUL IX

Un cosmos etic..... 162
 O lume fericită 163 / Răul ca excepție 165 / Lumea de jos 170 /
 Apelul 173 / Etica în cosmologie 177

CAPITOLUL X

O etică cosmologică..... 184
 Lumea ca obiect al contemplației 184 / Un text al lui Seneca 189 /
 Primatul cerului 192 / Imitarea lumii 198 / Alurile cerești ca
 obiect central 203 / Animalul neascultător 227

CAPITOLUL XI

Excesul abrahamic..... 232
 O nouă proximitate 233 / Supractajarea teologică 236 /
 Historicizarea cosmologiei 251 / Contemplația ca exercițiu
 teologic 260 / Consecințe cosmologice ale teologiei 269

PARTEA A IV-A: NOUA LUME

CAPITOLUL XII

Sfârșitul unei lumi..... 279
 Noua cosmografie 280 / Moartea cosmosului 284 / Moartea
 Cerului? 288 / Indiferență 293 / Răul fără apel 297 / O morală
 extra-morală 301

CAPITOLUL XIII

Imitația imposibilă 304
 Imoralitatea 305 / Violența naturală 309 / Tehnica propusă
 ca morală 316 / Metaforizarea referințelor cosmologice 319 /
 Revenirea opiniilor alternative 322

CAPITOLUL XIV

Lumea pierdută 329
 Exigențe cosmologice ale eticii 330 / Lumea umanizată 333 /
 Lumea inteligibilă 337 / Conceptul fenomenologic de lume 341 /
 Lumea subiectivă 343

POSTFAȚĂ

Pentru o cosmologie transcendențială 347

Bibliografie 357

Index 395

LIBRIS

We know
books

I

SCENA

CAPITOLUL I

Preistoria: o înțelepciune precosmică

GÂNDIREA UMANĂ nu începe odată cu grecii. Aceștia, pe care noi îi clasăm printre „antici”, aveau ei înșiși conștiința că nu erau decât niște sosiți târziu, ba chiar niște „copii”¹. Iar oamenii nu au gândit numai în linia care ajunge la ei. Cu toate acestea, istoria pe care aş vrea să o povestesc aici este aceea a unei ramuri determinate a omenirii, ramura noastră, care trece prin Grecia și face aici o cotitură decisivă. Iată motivul pentru care mă voi mărgini să fac câteva observații în legătură cu civilizațiile care s-au aflat în contact real cu Grecia și care au putut-o influența, anume cele din Orientul Apropiat antic. Nu este exclus, însă, ca o anchetă făcută pentru China și India antice, de pildă, să dea rezultate analoage. Scopul meu este totuși, înainte de toate, acela de a schița în linii mari fundalul tabloului în care va ieși în evidență Grecia. Voi fi nevoit să lucrez la mâna a doua, neavând acces direct la documentele lăsate de aceste civilizații. De altminteri, puțini la număr sunt filosofi care au reflectat asupra înțelepciunii anterioare epocii în care tradiția situează nașterea disciplinei lor. Paradoxal, sunt mai rari de când dispunem de mijloacele de a privi mai direct aceste civilizații, nu prin ochii civilizațiilor posterioare, adică după descifrarea scrierii lor. Kant sau Hegel vedeau Egiptul pornind de la ceea ce raportaseră grecii despre el. Dintre autorii ulteriori, în afara lui Éric Voegelin (1901-1985), nu cunosc pe nimeni care să fi

¹ Vezi Platon, *Timaios*, 22b4; p. 132 [Platon, *Timaios*, traducere de Petru Creția și Cătălin Partenie, în Platon, *Opere*, vol. VII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1993].

realizat un studiu aprofundat al civilizațiilor Orientului Apropiat antic bazându-se pe descoperirile recente².

Fenomenele aparținând acestor civilizații pot fi regrupate în primele două rubrici pe care le-am distins mai devreme. Și în primul rând în cosmografie. Ele își fac o imagine determinată despre lume. Nu trebuie să le descriu aici, și cu atât mai puțin să le disting: de exemplu, dacă Egiptul și Mesopotamia își reprezintă pământul locuit ca pe un disc plat ce plutește pe o întindere de ape primordiale, cele două nu își fac aceeași imagine și despre cer. Pentru egipteni, acesta este un baldachin susținut de patru pilăstri; pentru mesopotamieni, el este mai degradă o frânghie care ține laolaltă un univers etajat³. Această viziune de ansamblu nu este prezentată întotdeauna într-un mod explicit; în cea mai mare parte a timpului rămâne în umbră. Avem aici un fapt interesant: cele dintâi civilizații contrastează cu Evul Mediu când, așa cum vom vedea, nu lipsesc rezumatele cosmologice⁴.

Cât despre cosmogonie, trebuie să deosebim nuanțe: nu deținem niciun text egiptean care să conțină o povestire de ansamblu a genezei lumii într-o versiune unificată⁵. Nici Mesopotamia nu a arătat prea mult interes direct pentru cosmogonie; vorbește despre ea mai ales prin optica genealogiilor zeilor⁶. Avem o povestire de apariție globală, *Enuma eliš*⁷. Dar nu deținem decât o versiune relativ târzie a ei, în akkadiană, datând din jurul anului 1100 înaintea erei noastre. Dar nu este exclus ca acest text să fi pus pe seama unui zeu mai recent, chiar un parvenit, Marduk, faptele creatoare care până atunci îi erau

² Voegelin (1956). Prima parte: „The Cosmological Order of the Middle East” (pp. 13-110) tratează chiar subiectul nostru.

³ Vezi Wilson (1949), pp. 54-55, și Lambert (1975), p. 62, care, în trecut, arată că ideea potrivit căreia babilonienii își reprezentau cerul asemenea unei bolți este lipsită de fundament.

⁴ Vezi *supra* p. 131.

⁵ Vezi Wilson (1949), pp. 53 și 59; Assmann (1990), p. 166; Hornung (1992), p. 33; antologie de texte în Allen (1988).

⁶ Vezi *RAVA*, s.v. „Kosmogonie”, vol. VI, col. 218b (Lambert); Egiptul nu leagă cosmogonia și teogonia între ele, vezi Bickel (1994), p. 206.

⁷ Text în *ANET*, col. 60b-72b; Bottéro și Kramer (1989), pp. 604-653.

atribuite unui zeu mai vechi, Enlil⁸. Dat fiind că întrepătrunderea dintre cosmografic și cosmogonic a avut ca urmare înfățișarea structurii lumii în formă narativă, deseori această viziune a lumii este calificată drept mitică.

Aspectul care mă interesează aici este să aflăm dacă asemenea viziuni ale lumii implică o cosmologie în sensul în care înțeleg eu termenul. Desigur, chiar dacă ele, ca în Egipt, nu acordă întotdeauna o importanță specială nașterii omului⁹, acestuia îi este dat implicit un loc în univers. Poate că situarea omului este chiar funcția lor centrală, dacă nu cumva este unica. Omul este „pe pământ”, „sub cer” și deasupra ținuturilor subpământene. Este ceea ce îl deosebește de zei, care se află „în cer”¹⁰. Datele cosmografice pot sluji drept metafore pentru trăsături ce țin de antropologie; astfel, se poate compara distanța dintre cer și pământ cu cea care desparte inteligența limitată a omului de nepătrunsele gânduri divine: „Planurile lui Dumnezeu [sunt] tot atât de [departe de noi] pe cât sunt străfundurile cerurilor”¹¹. Omul este disproporționat parcă față de universul fizic: „Omul cel mai înalt nu poate atinge cerul; omul cel mai mare nu poate cuprinde pământul”¹².

Dar aici trebuie să facem o distincție: situarea omului prin raportare la universul fizic este un lucru; înseamnă altceva decât încercarea de a explica umanitatea omului pornind de la considerații luate din structura universului. În cel dintâi caz, omul este luat ca un dat de bază, pentru care nu trebuie să se dea socoteală. În cel de-al doilea, se pune întrebarea: ce este omul și ce trebuie să fie el. Or, acolo unde e nevoie să se explice de ce umblă omul pe două picioare, de ce este sexuat, de ce trebuie să muncească, de ce va trebui să moară etc., ștafeta este

⁸ Vezi Bottéro și Kramer (1989), p. 603; Jacobsen (1949), p. 183.

⁹ Vezi Wilson (1949), p. 64; Plumley (1975), p. 32; Hornung (1992), p. 41.

¹⁰ Vezi textul citat în Lambert (1975), p. 58, și Psalmul 115, 16.

¹¹ Vezi *Dialogul despre nenorocirea omenească* (în limba akkadiană), VIII (B), v. 82, în *ANET*, col. 439b-440a. Vezi și Isaia 54, 9.

¹² *Ghilgameș și ținutul celor vii* (în limba sumeriană), în *ANET*, col. 48b; reluat în *Dialogul pesimist între stăpân și sclav* (akkadiană), în *ANET*, col. 438b, sau Bottéro (1987), p. 309 și comentariul de la p. 317.

preluată de alte povestiri, care nu mai iau în considerație ansamblul universului, ci se concentrează exclusiv asupra omului. Cel mai bun exemplu în acest sens este, fără îndoială, simpla juxtapunere a celor două relatări ale creației de la începutul Genezei.

Un cuvânt absent

Prima condiție ca să putem vorbi despre o „cosmologie”, adică despre un raport reflexiv cu lumea, este ca ideea de lume să fi fost conturată ca temă. Indiciul unei asemenea tematizări este prezența în lexic a unui cuvânt prin care să fie numită lumea. Or, cuvântul „lume” sau mai curând seria de termeni pe care îi putem traduce așa, apare la o dată relativ târzie. Dacă, așa cum se face tradițional, vom considera sfârșitul preistoriei și începutul istoriei propriu-zise drept momentul inventării scrierii, așadar spre anul 3000 înaintea erei noastre, putem spune că doar la jumătatea istoriei a apărut un cuvânt susceptibil să desemneze ansamblul realității într-o manieră unificată. Omenirea s-a putut lipsi de ideea de „lume” de-a lungul a jumătate din istoria ei – fără să mai vorbim despre întinderea uriașă a preistoriei. Astfel, descoperirea ideii de „lume” coincide mai mult sau mai puțin cu ceea ce Karl Jaspers a numit „vârsta axială” (*Achsenzeit*)¹³.

Întrucât marile civilizații fluviale au inventat sau dezvoltat scrierea, ele au anumite denumiri pentru pământ, nu ca planetă, bineînțeles, ci ca teritoriu locuit, ca *oikoumenē*, sălaș comun pentru oameni și animale; în acest sens, ea se așază în fața inaccesibilei locuințe a zeităților, cerul. Însă aceste civilizații nu par să fi avut un cuvânt care să poată desemna lumea în întregul ei, în unitatea celor două componente ale sale. În chineză, termenul modern *shì jiè* (japoneză *se kai*) este format din *jiè*, „cerc”, și din *shì*; acest ultim cuvânt înseamnă și „generație, durată de viață”, fapt care îl apropie de grecescul *aiōn*. În Indii, sanscritul *lokā*, „spațiul vizibil” (vezi englezescul *look*), se poate traduce foarte bine prin „lume”, dar în așa fel încât, strict vorbind, numai expresia

¹³ K. Jaspers, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, Frankfurt, 1955.

lohadoaya, „cele două lumi” (cer și pământ) este cea pe care ar trebui să o facem să corespundă termenului nostru „lumea”¹⁴. În ebraică, cuvântul medieval și modern pentru „lume” este *’olām*. Rădăcina lui este semitică, aceeași cu cea a arabului *’ālam* – chiar și acesta venit din aramaică. Cuvântul este foarte prezent în Biblie; doar că aici nu are decât sensul de „timp nelimitat, eternitate”, nu și pe cel de „lume”, pe care nu îl va căpăta decât în perioada talmudică prin intermediul sensului lui „eră” (și aici vezi grecescul *aiōn*)¹⁵.

Ca să putem avea un cuvânt care să însemne „lume”, este necesar ca ideea pe care o exprimă el să fi fost conștientizată. Fapt care presupune ca omul să o ia în considerare așa cum este în totalitatea ei, această categorie fiind surprinsă în cele două momente ale sale, anume ca sinteză a categoriilor cantității, pluralității și unității. Pe de o parte este, așadar, nevoie ca părțile care alcătuiesc totalitatea să fi fost parcurse exhaustiv, fără ca nimic să fi fost exclus, iar de cealaltă parte, ca această totalitate să fie considerată ca unificată. Cum este vorba despre o totalitate fizică, unitatea sa va consta în faptul de a fi ordonată, bine rânduită etc.

Cele mai vechi civilizații nu au formulat în niciun caz ca atare conceptul totalității lucrurilor. Egipteană veche nu are un cuvânt pentru „lume”¹⁶, după cum nu au nici limbile din Mesopotamia. Dar cele două nu au putut să nu abordeze conceptul în anumite contexte. Ca în situațiile în care trebuiau să denumească ceea ce rezultă din procesul de „creație”, de pildă. Au recurs la două procedee. De altfel, fiecare reia unul dintre cele două momente ale categoriei pe care tocmai am amintit-o.

¹⁴ Vezi Malamoud (1989), pp. 307-309.

¹⁵ Vezi Jenni (1953). Vezi și Barr (1969), pp. 86-109. Unicul text îndoicnic, *Ecleziastul* 3,11, este, în orice caz, tardiv. Ibn Ezra remarcă *ad loc.* că „în toată Scriptura nu găsim cuvântul *’olām* decât în sensul de timp și de veșnicie” (MG, p. 87b).

¹⁶ Vezi W. Helck et al. (ed.), *Lexikon der Ägyptologie*, Wiesbaden, Harrasowitz, s.v. „Weltbild”, vol. VI, col. 1212 n. 1 (W. Westendorf), și Assmann (1990), p. 174.

a) Acolo unde e necesar să fie gândit ansamblul, în cele mai multe cazuri se rămâne la o enumerare a pluralității a ceea ce cuprinde el. Ea poate fi mai mult sau mai puțin exhaustivă și făcută după un principiu de clasificare mai mult sau mai puțin clar. Se va vorbi atunci despre aștri, plante, animale etc. Ori se va aplica o opoziție intersectată potrivit axelor orizontală și verticală: pământ uscat/ mare; cer/ lume subpământeană. În sfârșit, e posibil ca mulțimea părților lumii să fie redusă la o opoziție fundamentală binară. Astfel, atunci când Biblia vorbește despre creație și numește rezultatul lucrării creatoare, ea spune, știe oricine, „cerul și pământul”¹⁷. Formula este foarte veche, atât de veche încât este, poate, cea dintâi dintre toate expresiile care au desemnat lumea. O găsim în Egipt, în *Învățăături pentru Merikare*, text atestat într-un manuscris din dinastia a XVIII-a (sfârșitul secolului al XV-lea î.Hr.), dar al cărui conținut își are, fără îndoială, originile pe la sfârșitul veacului al XX-lea¹⁸. La fel stau lucrurile cu unele texte ce figurează pe sarcofage¹⁹. În Mesopotamia, o întâlnim atât în sumeriană (AN-KI), cât și în akkadiană (*šamū u eršetum*)²⁰. Există în sanscrită (*dyāvā-ksāmā*, *-prithivī* sau *-bhūmi*, ori dualul *rodas*) și este tot atât de frecventă la greci și după ei²¹. Nu este exclus ca în aceste enumerații să avem o manifestare a unei mentalități mai generale, care ar fi caracteristică civilizațiilor anterioare „vârstei axiale”. Egiptologul Eva Brunner-Traut a regrupat numeroase fenomene care țin de acestea

¹⁷ Vezi Brague (1989), pp. 107-108. Vezi și Houtman (1993), pp. 75-84; eu nu sunt convins de argumentul pe care îl dă el la p. 77: evreii, convingși de faptul că numai Dumnezeu este unul, ar fi refuzat unitatea creatului. Argumentul se găsește deja în M. D. Cassuto, despre Geneză 1, 1, *De la Adam la Noe* (în ebraică), Ierusalim, Magnes, 1959 [ed. a III-a], p. 10. Prin acest argument nu se explică de ce aceeași expresie se întâlnește în civilizații clar politeiste.

¹⁸ Text în *ANET*, col. 417b. Vezi și Jacobsen (1949), p. 153, pentru Mesopotamia.

¹⁹ Vezi Brunner-Traut (1992), p. 124.

²⁰ Vezi *RAVA*, s.v. „Kosmologie”, vol. VI, col. 222a (Hunger). Pentru formulă, vezi *AD*, s.v. „šamū” A, vol. XVII, 339b-348b, mai ales 342a-343b. Avem și *kibrāt arba*, „cele patru ținuturi”, vezi *AD*, s.v. „kibrātu”, vol. VIII, col. 331a-333b.

²¹ Vezi Brague (1988), p. 28 nota 38; Mansfeld (1992), p. 405 nota 24. Vezi, de exemplu, Augustin, *Contra Academicos*, III, XI, 24; BA, vol. IV, p. 160.

sub conceptul de „aspectivă” (fabricat în simetrie cu „perspectivă”)²². Ea denumește astfel atitudinea mentală care constă în juxtapunerea diferitelor aspecte într-o realitate fără ca prin această juxtapunere să se încerce înțelegerea lor dintr-un unic punct de vedere. Însă ea lasă la o parte acest aspect al cosmologiei.

b) Aceste civilizații mai recurg și la termeni ce desemnează ideea de totalitate. Astfel, în Egipt, „creația” este, de fapt, o autogeneză a zeului Atum. Ce „creează” el este „totul” (*tm*); și este, așadar, „stăpânul a toate” (*nb tm*)²³. Cuvântul, înrudit poate cu ebraicul *tamam* și cu arabul *tamm*, are sensul de „complet”, „întreg”. Formează cu numele lui Atum unul din acele calambururi etimologice de care egiptenii nu se mai săturau. *Onomastica lui Amenemope* făgăduiește să ofere cunoștințe despre „tot ceea ce există”²⁴. S-ar părea că, în Mesopotamia, traducerea prin „lume” a unor termeni nu ar fi altceva decât rodul unui nonsens²⁵. Dar în alte părți găsim cuvinte pe care le putem reda astfel, cu toate că sensul lor primar este, la fel, cel de totalitate. Este cazul termenilor *gimirtu* sau *kiššatu*²⁶. Găsim chiar și formule puternic pleonastice, ca atunci când zeii îi spun lui Marduk: „Numai [te ...] ți-am oferit Regalitatea asupra totalității Universului întreg (*ni-id-din-ka šar-ru-tu kiš-šat kal gim-re-e-ti*)”²⁷. De fapt, cuvântul pe care traducătorii au fost nevoiți să îl redea prin Univers înseamnă și el „totalitate”, astfel încât ar fi trebuit riscat ceva imposibil, de genul „ansamblul întregii totalități”.

Această totalitate, enumerată sau substantivată într-un adjectiv, nu reprezintă deocamdată o lume. Ceea ce îi lipsește pentru a fi o lume

²² Brunner-Traut (1992).

²³ Vezi Bickel (1994), pp. 37-38.

²⁴ Citat în Brunner-Traut (1992), p. 130.

²⁵ Expresia „configuration of the universe” în *Enuma eliš*, I, 61b, după Jacobsen (1949), p. 188, este redată cu totul altfel în *ANET*, col. 61b, *RPOA*, p. 40, și Bottéro și Kramer (1989), p. 607.

²⁶ Vezi respectiv *AD*, vol. 5, col. 75b-76b; vol. 8, col. 331a-333b.

²⁷ *Enuma eliš*, tăblița IV, 14, trad. Bottéro și Kramer (1989), p. 625; vezi și *ANET*, col. 66a; *RPOA*, p. 50. Text akkadian în R. Labat, *Le Poème babylonien de la création*, Paris, Adrien Masoinneuve, 1935, p. 122.